

Recenze a zprávy

ČAPSKÁ, Veronika, *Představy společenství a strategie sebe prezentace. Řád servitů v habsburské monarchii (1613-1780)*, Praha: Scriptorium 2011, 304 s. + 61 vyobrazení. ISBN 978-80-87271-30-8.

Kniha *Představy společenství a strategie sebe prezentace. Řád servitů v habsburské monarchii (1613-1780)* historičky Veroniky Čapské představuje v českém prostředí první syntézu znalostí o jednom z mendikantských řádů v 17. a 18. století. Autorka stála před obtížným úkolem prezentovat málo známý řád, který stál v období rekatolizace do jisté míry ve stínu úspěšnějších. Zároveň se vymezuje vůči starší faktografické tradici církevních dějin a programově využívá několika teoretických konceptů ze sociálních věd. Předkládaná práce tak překračuje úzké hledisko jednoho z mnoha církevních řádů a disponuje potenciálem oslovit každého zájemce o raně novověké dějiny.

Vydaná dizertace, obhájená na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, představuje výsledek mnoholeté práce. Je empiricky založena na množství archivních korpusů nejen v tuzemských archivech, ale i v rakouských a italských. Tematické překročení hranic českých zemí, a to i v situaci, kdy vznikla na počátku 18. století vlastní česká provincie, je třeba přivítat. Komparace s rakouským a italským prostředím umožňuje nejen doplňovat torzovitě zachovanou pramennou základnu, ale hlavně uceleně představit řádovou strategii hlavně ve vztahu k rakouskému vládnoucímu domu. Písemné archivní prameny jsou cíleně doplněny vizuálními prameny a starými tisky, přičemž důraz na tento typ pramenů oproti pramenům např. diplomatické povahy patří mezi inovativní rysy práce. Příjemným rysem bohatě vypravené publikace je to, že čtenář má možnost popísané vizuální prameny přímo vnímat v souvislosti s tokem textu.

V úvodu Čapská představuje jednotlivé teorie, které se staly jakýmsi jednotícím prvkem disparátních pramenů a které tak umožnily prezentovat výsledky archivního bádání na mnohem vyšší interpretační rovině, než jsme u nás nejen v oblasti náboženských dějin, ale někdy i dějin každodennosti zvyklí. První z nich je představitel symbolického interakcionismu, sociolog Erving Goffman, který je proslulý díky své knize *Všichni hrajeme divadlo*. Jak vyplývá z názvu knihy, Goffman se zaobírá způsoby prezentace našeho společenského já v každodenním životě. V zahraniční historiografii je jeho koncept využíván převážně pro studium sebe prezentace společenských elit s důrazem na legitimizační funkci těchto strategií. Využití konceptu při studiu působení menšího žebrařského řádu je tak

možné považovat za velmi inovativní. V knize se s dramaturgickou perspektivou setkáme několikrát – nejprve slouží k vysvětlení podob řádové sebe prezentace při pronikání do prostředí habsburského panovnického dvora a podpoře vlastních fundací; na jiném místě se Čapská přibližuje sociologii interakcionismu tím, že ilustruje tlak řádové existence na správné vystupování jednotlivých členů na veřejnosti.

V souvislosti s rozborem strategií sebe prezentace byly dále využity práce kanadského literárního kritika Northropa Frye, jehož pojmový aparát byl již vícekrát aplikován při analýzách historických vyprávění. Důraz na analýzu narativity souvisí s potřebou interpretovat sebeoslavné řádové tisky nikoli jako jednostrannou, vykonstruovanou propagandu, ale jako způsob (re) prezentace řádového společenství. S představou jednotného společenství lidí, souvisí další teoretický koncept v práci využívaný, a to je *imagined community* Benedicta Andersona. Ačkoli je jeho pojetí v českém prostředí známé spíše pro interpretaci nacionalismu, imaginované komunity jsou i náboženské hnutí či církevní řády.

Práce je rozdělena do tří celků, z nichž každý se věnuje řádové sebe prezentaci a vytváření imaginované komunity z určitého úhlu pohledu. První kapitola nazvaná *Narativní sebe prezentace slovem i obrazem* je založena na rozboru tištěných prezentací řádu, vizuálních a dramatických prostředků. S pomocí interpretativního modelu romance Northropa Frye zpracovává historizující servitské texty, které měly legitimizovat přítomnost služebníků Panny Marie ve středoevropském prostoru, a to odkazem na nedoložitelné dějinné momenty (setkání servitského světce Filipa Benziho s Rudolfem I. Habsburským, mučednictví 64 servitů, upálených husity). Na první pohled zvláštní spojení *servitská rekatolizační romance* dostává díky autorčině hutnému popisu jasný smysl; jedná se o narativní strukturu, metanaraci, jejímž pravidlům jsou podřízena všechny dílčí vyprávění. Vzhledem k logice dělení na věřící, bojující na straně dobra a zlé heretiky se tak například Přemysl Otakar II. poněkud ahistoricky ocitá na straně odpadlíků a kacířů.

Druhá kapitola *Svět určený klášterní zdi – mezi konkrétním konventem a imaginární řádovou komunitou* je založena na analýze vytváření představovaného společenství a sebe prezentace. Čapská využívá Goffmanovy metafory života jako divadelního jeviště, kdy má každý jedinec či komunita také své zákulisí, kam nebývá lehké nahlédnout. V souvislosti se zkoumaným církevním řádem je zákulisím klášter jako dominantní místo mendikantů s poustevnickými prvky. Zákulisí je prostorem pro socializaci (noviciát) a pro vštěpování řádových hodnot a norem. Pozornost je také věnována dopadu cest generálů řádů jako nejvýraznějších představitelů oné sdílené představy o komunitě. Jako určitý kontrast obrazu „běžného“ servity, který prožil svůj život v různých konventech v poddanských městečkách v Čechách a na Moravě, přináší čtenáři Čapská seznámení se s osudy Angelika Müllera, cestovatele do Svaté země. Je sympatické, že i při líčení exotického

tématu (co do obsahu i geografie), autorka neopouští rámec a zasazuje tak Müllerovo snažení do kontextu řádové sebe prezentace.

Poslední kapitola *Servité a společnost* je věnována dílčím aspektům přítomnosti servitů v pobělohorské společnosti. Velký prostor je věnován vztahům s donátory, kteří byli nejen urozeného původu, pro některé konventy byly srovnatelně důležité měšťanské fundace a také darování světských kněží. Právě u posledních dvou skupin je možné vnímat největší dopad servitské zbožnosti se zaměřením na kult Sedmibolestné Panny Marie. Čapská se věnuje diferencovaným způsobům, jakým řád přistupoval recipročně ke svým dobrodincům. Reciprocita zahrnovala jak dostupnost zpovědníků a kazatelů pro donátory, obdarovávání řádovými tisky a devocionálemi, tak i symbolickou rovinu dedikací či komemorací.

Na závěr lze říci, že práce je napsána čtivě, zároveň vysoce odborně. To, že jsou v originále ponechány německé, latinské i italské citace svědčí o tom, že práce je určena převážně historikům, kteří se zabývají raně novověkými dějinami. Před četbou práce bych doporučil zjistit si nejprve o řádu základní skutečnosti, protože jejich znalost je už do jisté míry předpokládána, byť většina z nich je v textu postupně zmíněna. Autorce se opravdu podařilo splnit její předsevzetí napsat „*interpretačně bohatý text, jenž přispěje k více diferencovanému pohledu na roli církevních řádů v zápase o konfesní homogenizaci habsburské monarchie*“ (s. 19). Zároveň se také jedná o velmi inspirativní práci, které jsou v české historiografii potřeba – spojuje v sobě totiž jak empirickou erudici a archivní „Sitzfleisch“, tak teoretické ukotvení.

Jaroslav Šotola

Workshop *Inventories and courtly spaces*, 12. – 14. ledna 2012, Lisabon a Sintra

Ve dnech 12. – 14. ledna 2012 se v portugalském Lisabonu a v nedaleké Sintře konalo velmi reprezentativně pojaté pracovní setkání „Inventáře a dvorské prostory“. Bylo uspořádáno v rámci řešení pětiletého projektu ESF s názvem *PALATIUM – Court Residences as Places of Exchange in Late Medieval and Early Modern Europe (1400-1700)*, který probíhá od června 2010 do května 2015 a který podporuje 14 institucí z 11 evropských zemí. Zastoupení zde mají hlavně země ze západní, jižní, severní a střední Evropy, z východní Evropy či z Balkánu není v projektu nikdo zahrnut. Projektu předsedá komise v čele s belgickou historičkou Kristou De Jonge (Lovaň) a španělským historikem Bernardem

Garcíou Garcíou (Madrid). Ačkoliv je *PALATIUM* oficiálně podporováno také Grantovou agenturou ČR a Českou akademií věd (členem komise je za ČR Ivan Muchka), čeští badatelé se zatím do aktivit velkoryse financovaného projektu v podstatě nezapojili. O projektu a všech jeho aktivitách – jde zejména o pravidelné vědecké konference, workshopy a letní školu – lze nalézt více informací na <http://www.courtresidences.eu>.

Pracovní setkání v Lisabonu a v Sintře pomohli uspořádat portugalští spolupracovníci projektu *PALATIUM* soustředění okolo Centro de História de Além-Mar a Universidade Nova de Lisboa v čele s Nuno Senosem a Jessicou Hallett. Jejich tým totiž právě pracuje na edici a analýze rozsáhlého pozůstalostního inventáře vévody Teodósia I. z Bragança z jeho sídla Vila Viçosa z roku 1563 (cca 1300 stran, přes 6300 položek) a první výsledky jejich výzkumu byly prezentovány právě na tomto mezinárodním poli. Workshopu se zúčastnilo – mimo rozsáhlého publika – přes dvacet historiků a historiček z 13 evropských zemí, přičemž země bývalé monarchie rakouských Habsburků zde zastupovali Markus Jeitler (Rakousko) a Jiří Kubeš (Česká republika).

Pracovní setkání mělo v podstatě čtyři části (viz program na <http://www.cham.fch.unl.pt>). První byla přednáška anglického historika Davida Starkeyho (večer 12. ledna v Lisabonu), v níž tento známý historik shrnul své dlouholeté zkušenosti s prací s inventáři anglického krále Jindřicha VIII. Ve svém brilantním vystoupení *Inventories: Material culture or personal possessions?* upozornil na úskalí výpovědních možností inventářů, které nemohou nikdy být jediným zdrojem našich poznatků o životě v rezidencích. Apeloval na to, abychom vždy vnímali inventáře v kontextu ostatních pramenů – vlastních památek, účtů či ceremonálních dokumentů, abychom vždy měli představu o životních osudech majitele rezidence, o jeho zdravotním stavu či o jeho itineráři, protože naším posláním by mělo být sestavit totální dějiny rezidencí.

V pátek 13. ledna se pak dostalo na stěžejní část workshopu, v níž měly být představeny možnosti a limity vypovídacích možností inventářů zámků a paláců z různých dob a z různých zemí, jež byly po každém vystoupení zevrubně diskutovány. Jednání se tentokrát konalo v krásném a působivém prostředí Palácio Nacional de Sintra, tj. v paláci středověkých a raně novověkých portugalských králů, jenž zažil své nejlepší časy za krále Manuela I. v době okolo roku 1500. Účastníci postupně pojednali o inventářích z Anglie (*Maurice Howard*: Jindřich VII. a Anna Boleynová, 1540, zámek The Vyne), Dánska (*Birgitte B. Johannsen*: Frederik III., 1658, Frederiksborg), Itálie (*Giuseppe Bertini*: paláce rodiny Farnese v Parmě a okolí), Portugalska (*Annemarie Jordan Gschwend*: portugalské královny Kateřina a Jana Rakouské, 50. léta 16. století, Lisabon; *Nuno Senos – Jessica Hallett*: Teodósio I. vévoda de Bragança, 1563, Vila Viçosa), monarchie rakouských Habsburků (*Markus Jeitler*: Windischgrätzové, 16. – 17. století, Schloss Trautmannsdorf an der Leitha; *Jiří Kubeš*: vybrané české a moravské barokní zámky), Spojených provincií (*Konrad*

Ottenheym: Hendrick Pieck, 1668, Heemstede u Utrechtu) a Španělského Nizozemí (*Dagmar Eichberger*: Markéta Rakouská, 1524 a 1530, Mechelen; *Krista De Jonge*: Karel II. de Croÿ, vévoda z Aerschotu, cca 1600, zámek Heverlee u Lovaně; *Pieter Martens*: Petr Arnošt z Mansfeldu, 1604, La Fontaine v Clausenu u Luxemburgu).

Na těchto příkladech poukázali na problémy, jimž při studiu inventářů čelí. Shodli se na tom, že výrazné potíže může činit užitá terminologie, protože některé termíny mohou mít i několik významů (např. *casa* či *cabinet*, různé druhy závěsů apod.). Z jednání tedy vzešel požadavek sestavit postupně evropskou databázi názvů zámeckých a palácových prostorů, jakož i jejich zařízení. Většina prezentujících souhlasila s tím, že inventáře obsahují jen takové věci, které nebyly pevnou součástí interiérů (*mobilia*) a jež se mohly (a v 16. století se tak pravidelně dělo) stěhovat s majitelem ze sídla na sídlo, takže většina panovnických sídel byla značnou část roku poloprázdná. Na druhou stranu ale byly zaznamenány i výjimky, kdy se v inventářích nacházejí i popisy dekorace zdí a stropů freskami či jinými prostředky (Heverlee). Většina přítomných také potvrdila existenci dvou základních typů inventářů – tématických (zřejmě jsou starší) a těch, co zachycují zařízení po místnostech. Ty jsou běžné od konce 16. století a postupně zcela převládnu v souvislosti s rozšířením praxe sepisovat pozůstalostní inventáře. V takovém případě pak někteří autoři hovořili o tom, že inventář je vlastně jakousi „fotografií aktuálního stavu“ sídla. Na druhou stranu ale bylo několikrát upozorněno, že inventáře jsou často neúplné, protože nebyly vedeny zcela pečlivě (některé záznamy jsou nedopsané) nebo nebyli inventarizující úředníci vpuštěni do všech místností (knížecí rezidence v českých zemích). Většina přednášejících se ovšem shodla na tom, co vše lze z inventářů získat: Hovořilo se o skladbě a vývoji panovnického a šlechtického apartmá, upozorňovalo se na rozdíly mezi mužským a ženským bytem, pravidelně se řešila role velkých kolekcí tapisérií a dalších drahých sbírkových kolekcí. Obzvláštní pozornosti se těšily interiérové textilie (závěsy u oken, dveří a postelí, tapiserie a také baldachýny), jež ukazují nejen na luxusní zařízení prostorů, ale i na jejich ceremoniální využívání či jejich rozměry (lze určit počet oken). Všichni bez výjimky se ovšem shodli na tom, že inventáře nejsou samospasitelné a že je nezbytné je vždy doplnit dalšími typy pramenů, a to zejména plány, účty, ceremoniálními akty a instrukcemi, grafikami, korespondence, popisy z cestovních zpráv a deníků apod.

Tento závěr pak jen podtrhla jednání posledního dne (14. ledna), jež byla vyhrazena konkrétním případovým studiím, které přednesli mladší účastníci workshopu. Ti si svou účast „vysoutěžili“, když se museli ucházet o cestovní grant. V Portugalsku se objevilo osm doktorandů či badatelů s čerstvým doktorátem a ti ve svých vystoupeních představili inventáře z Francie (*Nicolas Courtin*: pařížské šlechtické paláce ze 17. století), Itálie (*Alice Parri* – *Laura Benassi*: medicéjská villa Ambrogiana za vlády velkovévody Cosima III., *Teresa Vale*: palác portugalského vyslanectví v Římě v polovině 18. století), Portugalska

(dva příspěvky pocházely od účastníků projektu edice a analýzy inventáře vévody Teodósia I. z Bragançy z jeho sídla Vila Viçosa z roku 1563), Spojených provincií (*Trudie Rosa de Carvalho-Roos*: místodržiteléské sídlo v Het Binnenhof v Haagu v roce 1796) a dokonce i Turecka (*Tülay Artan*: palác osmanské princezny Hadice Sultany mladší v Istanbulu v druhé půli 18. století).

Vše završila závěrečná přednáška, v níž byli účastníci workshopu seznámeni se současným stavem řešení projektu vydání inventářů sídel španělského krále Filipa II., jenž navazuje na úspěšně dokončený projekt o inventářích Karla V. a jeho rodiny (viz <http://www.inventoriescharlesv.com> – 63 inventářů z let 1493-1571 bylo vydáno ve třech rozsáhlých svazcích v letech 2005-2010).

Hodnotím-li zpětně celý workshop, musím konstatovat, že byl precizně připraven (skvělé ubytování, nadstandardní stravování, krásné jednací prostředí v Sintře), že se organizátorům podařilo dostat na jedno místo odborníky z celé jižní, západní, střední a částečně i severní Evropy. Jedinou výhradou pak zůstává, že se místy kvůli velkému publiku vytrácel duch workshopu, to však bohatě vynahrádily rozhovory v zákulisí a fakt, že z této akce vyjde v průběhu roku 2012 publikace, jež bude k dispozici online na webu projektu *PALATIUM* (<http://www.courtresidences.eu>).

Pokud bych pak chtěl zasadit české bádání o inventářích do evropského kontextu, jak se jevil na workshopu, musím upozornit na některé rozdíly. V našich fondech v podstatě neexistují tak rozsáhlé inventáře z 16. a 17. století, jaké mají k dispozici kolegové v Anglii, Francii, Španělsku a Portugalsku (ty největší mají několik tisíc záznamů). Můžeme tak jen litovat, že se třeba nedochovaly vůbec žádné inventáře vídeňského Hofburgu. Z této situace pak vyplývá, že například inventáře pozůstalosti císaře Karla V. či anglického krále Jindřicha VIII. jsou už vydány, zatímco v českém prostředí nemáme v podstatě k dispozici žádné edice, ačkoliv ve zdejších archivech (Národní archiv v Praze, Fideikomisní spisy; Moravský zemský archiv v Brně, Tribunál – pozůstalosti; jednotlivé rodinné archivy a velkostatkové fondy) existuje velké množství relativně rozsáhlých inventářů zámků ze 17. a 18. století. Čeští autoři je sice začínají čím dále více využívat, ovšem soustřeďují se pouze na dílčí příklady palácové a zámecké architektury (např. Valdštejnský palác a Černínský palác v Praze). Systematický a interdisciplinární výzkum tak v České republice stojí teprve na počátku. Jeho nastartování může výrazně pomoci účast dalších českých odborníků na akcích projektu *PALATIUM*, jež budou probíhat až do léta roku 2015.

Jiří Kubeš

CERMAN, Ivo, *Habsburgischer Adel und Aufklärung. Bildungsverhalten des Wiener Hofadels im 18. Jahrhundert* (Contubernium. Tübinger Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte, Band 72), Stuttgart 2010, 503 s. ISBN 978-3-515-09639-3.

Ivo Cerman je mladý historik z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, jenž absolvoval dvojí doktorské studium a sepsal tedy dvě disertační práce. Zatímco ta česká byla obhájena na Univerzitě Karlově v Praze a vyšla v roce 2008 pod titulem *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, zde hodnocená práce je jeho upravenou disertací z univerzity v Tübingenu. Tématicky se tyto knihy střetávají pouze v jedné části, a to když dojde na dějiny Chotků, jejich výchovu a vzdělávání v 18. století (viz kapitola IV. 2., s. 266-313). Je také nutné zmínit, že autor patří v současné historiografii k jedněm z mála, kteří se zabývají jak barokní, tak osvícenskou dobou v habsburské monarchii, takže jeho studie a knihy mají širší časový záběr a často se v nich pokouší o výraznou reinterpetaci dosavadních pohledů na dějiny elit v habsburské monarchii v celém 18. století.

To lze doložit právě na zde recenzované práci, jejímž cílem bylo prozkoumat působení osvícenské etiky na výchovu a vzdělávání šlechty soustředěné okolo habsburského dvora ve Vídni. Autor chtěl odpovědět zejména na otázku, zda docházelo v praxi ke konfliktu mezi šlechtickým etosem a novými nároky na vzdělávání. Dosavadní historiografie se kloní spíše k názoru, že ano, že osvětenství bylo hlavně ideologií měšťanstva, resp. později státu pod vedením Josefa II. Cerman naproti tomu jednoznačně hájí tezi, že stát není jediným hybatelem pokroku, že šlechta relativně pružně reagovala na výchovné trendy doby a dokázala se v 18. století přizpůsobovat změněným společenským podmínkám.

Aby detailně prozkoumal vztah šlechty z habsburské monarchie k osvícenské etice, rozdělil si práci na čtyři velké celky. V prvním se zabývá různými koncepty morálky u francouzských osvícenců a tím, jak se stavěly k otázce výchovy a zdůrazňovaly právě výchovu lidí k správné morálce (I. kapitola, s. 17-90). V druhé části přešel autor k tématu dvorské šlechty ve Vídni a zkoumal její recepci francouzského osvětenství. Představuje zde životní světy této šlechty – především Vídeň a panovnický dvůr (II. kapitola, s. 93-202). Jádro práce ale tvoří III. a IV. kapitola, v nichž nejprve představuje typické vzdělávací instituce tohoto světa – zabývá se fenoménem hofmistrů, šlechtických akademií (zejména tzv. Theresianem ve Vídni) a kavalírskými cestami (s. 203-251). Vlastní analytické jádro práce pak sestává z popisu a interpretace vzdělávacího profilu tří generací tří vybraných šlechtických rodů, jež se v 18. století uplatňovaly různým způsobem u habsburského dvora (s. 253-445). Jedná se o hrabata Chotky (autor je z hlediska vztahu ke dvoru označuje jako „die Aufsteiger“), knížata Ditrichštejny („die Etablierten“) a hrabata z Windischgrätzu

(„die Aussteiger“), přičemž Cerman vyjadřuje názor, že právě tento postup „*die Vorteile der qualitativen mit der quantitativen Forschung verbindet*“ (s. 13).

Práci považuji za zdařilou a vyzrálou, interpretačně novou a pro výzkum dějin habsburské monarchie v 18. století za velmi potřebnou, protože ukazuje šlechtickou výchovu v poněkud jiném světle, než bylo dosud líčeno. Podle mého také vhodně upozorňuje na markantní desinterpretaci role šlechty v osvěcenské společnosti v některých, zejména starších pracích. Přesto ve mně práce při čtení vyvolávala místy rozporuplné reakce. Mé výhrady jsou v zásadě trojího druhu. Předně se týkají samotné koncepce práce (respektive IV. kapitoly), dále musím konstatovat, že je sice autor velmi zběhlý v kontextuální literatuře, přesto nepracoval s některými pracemi, které se mu k tématu vyloženě nabízely (resp. je možná zná, ale z nějakého důvodu je necituje), a nakonec jsem při četbě narazil na drobné faktické chyby. Přibližme si nyní tyto výhrady detailněji.

1) Za problematickou považuji koncepci jádra práce, kde se autor zabývá třemi vybranými rody ve třech generacích po sobě. Na jednu stranu sice může tento postup dobře vystihnout proměny rodinných výchovných strategií těchto rodů, na druhou stranu ale autor nemůže tímto způsobem shromáždit relevantní vzorek informací, jejichž analýzou by dospěl k obecnějším závěrům. Často se tak stává, že na základě několika málo faktů formuluje autor obecnější závěry o celé době, což považuji za nestandardní postup. Typicky je to vidět u fenoménu kavalírských cest. Teoreticky by jich mělo být analyzováno devět (tři rody po třech generacích), ale ve skutečnosti byly absolvovány jen u dvou generací Chotků (1727-1730, 1768-1770), u dvou generací Ditrichštejnů (1719-1724, 1749-1751) a pouze jedné generace Windischgrätzů (po roce 1687), o níž ovšem autor neví skoro nic, protože ji má doloženou jen jednou instrukcí. Shromáždil tedy pouze vzorek dvou kavalírských cest z 1. půle 18. století a dvou cest z 2. poloviny tohoto věku, což mu ale nebrání formulovat obecné závěry o podobě kavalírských cest této doby. Tvrdí tak, že kavalírské cesty po polovině 18. století nezanikly, že se pouze proměnily, doklady této teze však ve větší míře neuvádí, pouze se odvolává na soudobé diskuse o výhodách či nevýhodách cest do ciziny (s. 250-251, nepodložené generalizace jsou i na s. 294, 450-451). Jeho teze tedy mohou být správné, bohužel však nejsou podpořeny více doklady.

Možná by tedy bylo lepší, kdyby byla IV. kapitola založena na výzkumu více rodů, resp. jejich kavalírských cest, jež by autorovi umožnily přesvědčivěji doložit podobu kavalírských cest za vlády Karla VI. a jejich proměnu v první půli vlády Marie Terezie. Takové materiály v českých a rakouských archivech – minimálně pro první polovinu století – existují. Jsou doloženy kavalírské cesty u Gallasů (1721-1725), Colloredů (1723-1726),

Černínů z Chudenic (1725-1727, 1744-1746), u Nosticů (1726-1729), Buquoyů (1726-1731), Thun-Hohensteinů (1730-1731) a některých dalších.¹

2) S tím těsně souvisí fakt, že autor nepracoval s některými relevantními tituly literatury, resp. je ve své práci necituje. Platí to opět zejména pro tematiku kavalírských cest. Nejenže zcela minul práce o jednotlivých kavalírských cestách šlechty z habsburské monarchie této doby,² ale nezmiňuje ani zásadní německé monografie z pera Antje Stannek a Mathise Leibetsedera, které se kavalírskými cestami zabývají.³ Proto se pak v textu objevují bez bližšího zdůvodnění některé relativně sporné teze – třeba ta, že kavalírské cesty lze považovat za přechodový rituál.⁴

3) Drobné faktické chyby sice nesnižují obecný přínos práce, přesto kazí výsledný dojem. Nacházíme je především ve IV. kapitole a jedná se zejména o časové údaje. Některé objeví sám pozorný čtenář – např. Chotkové se nevrátili do Paříže v březnu, ale nejdříve v dubnu 1770 (s. 296), a maličtí Chotkové získali hofmistra zřejmě v roce 1777 a ne v roce 1775, kdy byly nejstaršímu z nich pouhé dva roky (s. 305). Jiné nesrovnalosti odhalí až srovnání s další literaturou: Třeba Leopold Ignác z Ditrichštejna nepobýval v Paříži od dubna do října 1681, ale od února 1681 do března 1683 (s. 318),⁵ Filip Zikmund z Ditrichštejna pak navštívil Madrid na přelomu let 1671 a 1672 a ne v roce 1670 (s. 320) atd.⁶ To jsou jen drobné chyby – závažnější jsou ale omyly, že Leopold Ignác z Ditrichštejna se nakazil v Paříži syfilidou (s. 261, 318, 339, 353),⁷ nebo že Františka Štěpána Lotrinského měl na cestě do Prahy v roce 1723 doprovázet lotrinský dvůr (s. 341).

1 Viz Jiří KUBEŠ, *Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*, rkp. habilitační práce, Pardubice 2011.

2 Jedná se zejména o práce Jiří KUBEŠ, *Fragmenty písemnosti z kavalírské cesty hrabaty z Clary-Aldringenu z roku 1727*, *Theatrum historiae* 1, 2006, s. 83-108; TÝŽ, *Rudolf Joseph Colloredo von Wallsee und sein Studium in Salzburg 1723-1725*, *Salzburg Archiv* 32, 2007, s. 117-140. Z jakého důvodu s nimi autor nepracuje, nevím. Lze to interpretovat různě. Je to doklad jeho neznalosti? Nebo tyto studie přehlíží záměrně a má to být třeba vyjádření nesouhlasu s jejich závěry? Nebo je v tom ještě něco jiného? Ať tak, či onak, považuji autorův postup za více než nestandardní a zarážející je, že se tak chová znovu a znovu i v jiných svých publikacích...

3 Antje STANNEK, *Telemachs Brüder. Die höfische Bildungsreise des 17. Jahrhunderts*, Frankfurt – New York 2001; Mathis LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour. Adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*, Köln 2004.

4 Tak píše A. STANNEK, *Telemachs Brüder*, s. 19-20; kriticky se k tomu vyjadřuje M. LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour*, s. 205-206.

5 J. KUBEŠ, *Kavalírské cesty*, s. 311.

6 Tato chyba se objevuje již v předchozích autorových článcích a je dále přebírána nejen jím, ale i dalšími autory. Analýza korespondence z cesty Filipa Zikmunda z Ditrichštejna ale jasně dokládá, že přijel do Španělska v první půli listopadu 1671 (13. 11. byl v Burgosu) a že pobýval zejména v Madridu (17. 11. 1671 – 4. 9. 1672, pouze v dubnu a květnu absolvoval výlet do Lisabonu a vrátil se okružní cestou přes Sevillu, Cádiz a Granadu). Španělsko opustil až po krátké návštěvě Barcelony (18. – 21. 9. 1672). Srov. tamtéž, s. 310.

7 Pouze na něj padlo podezření, že se nakazil nějakou pohlavní chorobou, protože se stýkal s jistým hrabětem Tilym, jenž skutečně onemocněl nějakou ne tak závažnou pohlavní chorobou. Pravdivé informace uvádí Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009, s. 236-239 a o Tilym blíže J. KUBEŠ, *Kavalírské cesty*, s. 288.

Celkově se tedy jedná o ambiciózní práci, jež se snaží nově postihnout proměny výchovy a vzdělávání šlechty z habsburské monarchie v 18. století, a naplnit tak konkrétním obsahem termín osvícenství a osvícenská výchova. Autorovi se to daří a přichází se zajímavou tezí, že je možné toto období rozdělit na tři fáze – mluví o konfesionalizované výchově a kavalírských cestách (do 1720), raně-osvícenské výchově a cestách (1720-1760) a „empfindsame“ Länderreise (1760-1792). Své závěry však opírá jen o ne příliš reprezentativní vzorek pramenů, což činí jeho hypotézu do jisté míry diskutabilní. Verifikovat či vyvrátit ji ovšem může až další výzkum, jenž – jak doufám – pomůže vydání této práce nastartovat.

Jiří Kubeš